

TÜRK SANATI AÇISINDAN *SERVET-İ FÜNÛN* DERGISİNDEKİ ŞEHİRLERE AİT YAZI VE GÖRSELLER*

Mehmet NUHOĞLU**

Özet

II. Abdülhamit, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerini yaşayan *Servet-i Fünûn* dergisi, birbirinden farklı bu üç siyasi dönemin sanata, kültüre ve şehirciliğe yansıyan yönünü sayfalarına taşımıştır. Siyasi görüşleri, emelleri ve ülküleri farklı bu üç siyasi dönemin kesişen noktası ise şehre yükledikleri anlamdır. Her üç dönem de Osmanlı/Türk şehirlerini Avrupa modelinde modernleştirmeye çalışmış, kendini ifade edecek somut bir uygulama alanı olarak seçmiştir. Modern anlamda gelişmeye başlayan Osmanlı/Türk şehirleri yeni kimliklerini kazanırken geçmişten kalan mirası ister Türklerden ister başka kültür çevrelerinden kalmış olsun korunması gerektiği fikrini işlemiştir. Dergide yayınlanan şehirlere ait fotoğraf ve gravürler şehircilik ve sanat tarihi açısından büyük bir arşiv kaynağı oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Sanatı, Şehircilik, Şehirlerde Modernleşme, Şehir Kimliği, Siyasi Dönemler ve Şehirler.

TEXTS AND IMAGES BELONG TO THE JOURNAL OF *SERVET-I FUNUN* IN TERMS OF TURKISH ART

Abstract

The *Servet-i Fünûn* journal, which was published in the times of Sultan Abdülhamid, the Second Constitutional Period as well as Turkish Republic and in its pages reflected these three political era which is different from one another in terms of art, culture and urbanism. Political opinions, aspirations and ideals of these three different political era loads in the sense that they are the intersecting point. Each of the three periods of the Ottoman / Turkish cities have tried to modernize the European model, will express themselves as a concrete implementation has chosen fields. The Ottoman/Turkish cities which are beginning to develop

* Bu makale, yazarın *Servet-i Fünûn Dergisinde Türk Sanatı: Şehir ve Mimari* başlıklı tezine dayanılarak kaleme alınmıştır. Bk. Mehmet Nuhoğlu, *Servet-i Fünûn Dergisinde Türk Sanatı: Şehir ve Mimari*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2013.

** Yrd. Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi (İstanbul), mehmetnuhoglu77@hotmail.com

to modern sense were committed to protect its heritage of the past while earning new identity, both of Turkish or non-Turkish remains. Published photographs and engravings in the journal, which is belonging to the city constitute a large archive for urbanism and art history in terms of our resources.

Keywords: Turkish Art, urbanism, cities modernization, city identity, political era and cities.

Giriş

Servet-i Fünûn Dergisi

İlk sayısı 27 Mart 1891'de yayın hayatına başlayan dergi¹, edebî, içtimaî, fennî ve felsefî konularda yayın yapmış;² derginin sahibi Ahmet İhsan (TOKGÖZ) Bey'in (1868–1942) ölümünden iki yıl sonra, 26 Mayıs 1944 yılında, 2464. sayısıyla³ yayın hayatına veda etmiştir.

Daha çok edebî yayınların ön plana çıktığı dergide teknik gelişmelerden tarıma, sağlıktan beden eğitimine, tarihten sergilere, Osmanlı Mebusan Meclisi üyelerinden zamanın pek çok devlet adamlarına kadar farklı alanda yazılar ve makaleler çıkmış; bu makale ya da yazılar ile ilgili resimler, fotoğraflar ve gravürler yayımlanmıştır. Derginin edebî yönü daha çok ön plana çıkmış olsa da incelenip araştırılması gereken başka konuları da vardır. Sanat tarihi alanında şehirlerden resme, heykeltıraşlıktan, arkeoloji ve arkeolojik buluntulara, mimariye değinmiş; çok çeşitli yayınları bünyesinde bulundurmıştır. Aynı zamanda hem edebî hem tarihî hem de sanat tarihi açısından önemli olan seyahat yazıları da vardır. Bu seyahat yazılarının en hacimlileri Avrupa, Mısır-Nil, Irak, Suriye, Anadolu gibi coğrafyalara ve yeni inşa edilen demiryollarına yapılan gezilerden derlenmiştir. Sanat anlayışı ve zevki konusunda, kendi zamanının modası olan akımlara modernlik ve terakkiyat açısından bakmaktadır. Şehirlere yapılan yatırımlar, yeni inşa edilen mimarî eserler derginin bu terakkiyat ve modernlik gözünden kaçmamıştır. Derginin yaklaşık elli yıllık yayın hayatında, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti dönemindeki şehirlerin gelişimi, kimi zaman naif bir tavırla kim zaman sanayileşme ya da başka bir sebeple geçirdiği evreleri daha yakından takip edilebilmektedir.

Bu makalede derginin yaklaşık elli yıllık yayın hayatında şehirlere bakışı, ele alışı ve belgelere yer verışı incelenmiştir.

Şehirde Mekânlar

Tarihî Mekânlar

Şehirlerin tarihî mekânlarına ait meydan, büyük bir tarihî yapı, genel manzarasını sunan gravür ve fotoğraflar sanat tarihi bakımından önemli belge değeri taşımaktadır.

1 Ahmet İhsan Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım*, (haz. Alpay Kabacalı), İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s. 54.

2 Gündegül Parlar, "Servet-i Fünûn'da Sanat Yazıları", *Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri 4-7 Kasım 1997*, C. 3, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1997, s. 325-328.

3 "Servet-i Fünûn", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. 7, Dergâh Yayınları, İstanbul 1990, s. 527–528.

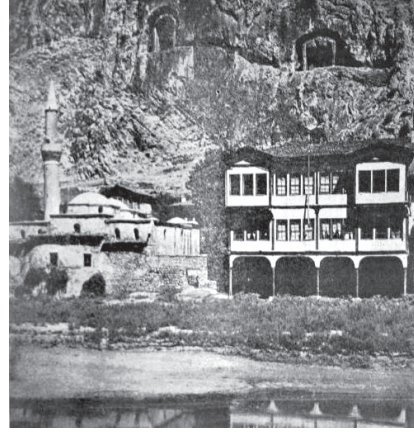
XIX. yüzyılın sonuna doğru Osmanlı Devleti pek çok kurumunu değiştiren şehirlerini de değiştirmeye başlamıştır. Aslında bu değişiklik XVIII. yüzyılda Lale Devri'nde başlayan Avrupa modelinde modernleşme sürecinin bu yüzyıldaki bir sonucudur.

XIX. yüzyılın sonuna doğru Osmanlı şehirlerinde yaşanan Batılı anlamda modernleşme, şehirlere yeni görünümlem vermeye başlamıştır. Bu dönemde, imparatorluk şehirlerinde eskiden olduğu gibi ulu camilerin ya da büyük külliyelerin yer aldığı şehir silüetinde hâkim olan görüntü yavaş yavaş değişmiş, şehrin silüetine başka başka mimarî yapılar girmeye başlamıştır. Büyük camilerin ya da külliyelerin bu yüzyılda yapılamayışı hususunda maddi kaynakların yetersizliği ileri sürülebilir ancak zamanın değişmesiyle zihniyetin de değiştiğini dikkate almak durumundayız. Siyasî iktidar, elinden geldiği kadarıyla “bu asra” uygun, “ümran ve terakkiyi gösteren” yapıların inşasını, ihtiyaçları doğrultusunda yeniden belirleme gereği hissetmiş olmalıdır. Şehrin silüetinde yeni ve modern binalar olarak kabul edilen askerî tesisler, okullar, kamu binaları daha görünür hâle gelmeye başlamıştır.

XIX. yüzyılın sonlarından XX. yüzyıl başlarına kadar Türkiye’de yaşanan gerek siyasî, gerek toplumsal ve gerekse iktisadî gelişim, değişim ve dönüşümler şehirleri de etkilemiştir. *Servet-i Fünûn* dergisinin yayınlandığı yaklaşık elli yıllık süreçte İstanbul – Ankara merkezinde her siyasî rejimin şehre yaklaşımını ve onu ele alıp yeniden şekillendirmişine aşağıda incelemeye çalışıldı. Bu gelişim, değişim ve dönüşümlerden köklü bir tarihe sahip şehirlerin – özellikle başkentlik yapmışlarsa – tarihî mekânları da nasibini alacaktır. Özellikle şehir meydanlarına yüklenen anlam bu süreçte oldukça hayati bir önem kazanmaya başlayacaktır. Kimi zaman kaybolmaların kimi zaman korumaların ve sahip çıkımların karmaşası içinde tarihî mekânların geçirdiği merhaleler daha yakından görülebilmektedir.

Şehirlere yeni meydanlar kazandırmak, eskiden beri mevcut olanları elden geçirerek yenilemek amacıyla yapılan faaliyetlerde, o meydanlara kimlik kazandıracak eski eserlerin korumaya alındığına tanık olunur. Burada tarihî eserlerin hangi kültür çevresine ait olduğunun pek önemi yoktur. Önemli olan eserlerin tarihî kimliğidir. Bu durum “tarihî eserlerin muhafazası” şuurunun iyice yerleştiğinin bir göstergesidir. İstanbul Sultanahmet Meydanı yeniden düzenlenirken meydana tarihî eserlerin korunması için etrafına korkuluklar ve parmaklıklar yerleştirilmiştir. Bu alanın tarihî özelliği ve önemiyle “münasip binalar inşa ettirmek lazım geldiği” Sultanahmet Camii için “nadide bir sanat incisi denilen Sultanahmet Cami-i şerifinin etrafındaki çirkinlikler izale edilerek layık olduğu ve bulunduğu mevkie bihakk sahip kılmak” amaçlarının takip edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Şehir meydanlarının tarihî kimliği korumak, buna sahip çıkmak ve böylelikle bunları gelecek nesillere taşımak endişesinin ve gayesinin iyice yerleştiği ileri sürülebilir. Bu meydanların düzenlenmesinde, estetik bir kaygının olması gerektiği öne çıkarılmaktadır.

Derginin bu genel tavrı, Cumhuriyet Döneminde değişmemiştir. Tarihî eserleri bünyesinde barındıran şehirlerde, bu eserlerin şehirlerin kimliğindeki yerinin korunması gerektiğini her zaman vurgulamıştır. İster Türk eseri olsun ister Türk öncesi dönemlerden olsun bu eserlerin şehre kattığı anlamın farkındadırlar ki henüz turistik bir kaygı, para kazanma amacı, ülke tanıtma

Amasyadan İki Görünüm
Servet-i Fünûn Dergisi, Sayı 2132, Sayfa 92, 93.

gayesi yoktur. Amasya için “üstündeki abideleri, eski medeniyetlerden kalan yüksek değerde eserleri, bizzat tarihiyle de eşsiz bir hususiyete sahiptir” ifadeleriyle bu apaçık ortaya çıkar.

Şehirler

İnsanoğlunun tarıma geçişiyle yerleşik hayata da geçtiği, ilk köyleri kurduğu, bu köylerin kasabalara, kasabaların şehirlere dönüştüğü tarihçilerin ve arkeologların genel kabulüdür. Bu gelişim belli bir süreç takip ettiğine/edeceğine göre, bu görüş doğruya en yakın açıklama gibi duruyor.

Şehirler insanlığın yüksek bir kültür ürettiği yerler olmuştur. Kırsalın daha sade ve temel ihtiyaçları gidermeyi amaçlayan fonksiyonel ürünlerine karşılık şehrin daha bilgece ürünler ortaya koyduğunu söyleyebiliriz. Şehirde yaşayan insanların eğitim, sanat, felsefe vb. alanlarda kırsalda yaşayan insanlara oranla daha ilgili oldukları aşikârdır. Şehirde yaşayan insanlar “estetik olan” ile daha yakından ilgilidirler.

Şüphesiz ki köyler de insanlık tarihi, kültürü ve medeniyeti için önemlidir. Ancak köy kültüründeki eserlerin, çok yüksek bir sanat değeri bulunduğunu söylemek zordur. İnsanların benzer ihtiyaçları aynı veya farklı yollardan giderilir. İnsanlık şehirlerini de buna göre kurgular. Çin, Hindistan, İran, Orta Doğu, Akdeniz çevresindeki pek çok kadim şehirlerin birbirlerine çok benzerlikleri olduğu gibi birbirlerinden farkları da vardır. Bu durum hepimizde aynı organların bulunmasına rağmen hiç birimizin birbirimize tıpatıp benzemeyişimiz gibidir.

Müslümanlar, Dört Halife ve Emevilerden itibaren hâkimiyetlerine aldıkları topraklarda Roma, İran, Mısır gibi kadim kültürlerin şehirleriyle karşılaştılar. Bu karşılaşma ile Müslümanlar İslam dininin de etkisiyle yeni şehirler kurdular: Bağdat ve Fustat gibi.

Türklerin Köktürkler zamanında başlayıp Uygurlar zamanında zirveye çıkan yerleşik hayat ve şehirleşme deneyimleri, Orta Doğu'ya göç ile beraber değişik tecrübeler ve kültürlerle gelişmiştir diyebiliriz.

Ortaçağ'da büyük dinlerin geniş alanlara yayılması ve etkinliklerini artırmasıyla şehirlerin yapılanmasında dinin belirleyici rol oynadığı bir gerçektir. Bu rol oynamanın derecesi ve yoğunluğu bölgeden bölgeye farklı olsa da Avrupadaki şehirlerin merkezî yerlerinde katedrallerin, İslam dünyasında ulu camilerin yer alması bu olguya kuvvetli bir delil olur.

Osmanlı şehri diyebileceğimiz bir şehir dokusunun varlığı da bir hakikattir. Elbette bu şehir dokusunda Doğu Roma, Balkan, Anadolu ve İran gibi devlet veya coğrafyaların etkisi muhakkak olduğu gibi Türklerin Orta Asya'dan getirdiği etkiler de vardır. Ortaçağ'da çoğu şeyin dine göre şekillendirilmeye çalışıldığı bir ortamda Osmanlı şehri bir İslam şehridir. Ancak XIX. yüzyıla geldiğimizde Osmanlı'da Batılılaşma veya modernleşme daha XVIII. yüzyılda Lale Devri'nden beri başlamış bulunmaktaydı. XIX. yüzyıla geldiğimizde elbette Batılı etkiler taşıyacaktır.

Servet-i Fünûn dergisi 1891-1944 yılları arasında yaklaşık 50 yıllık bir tarihi içeriyor. Bu tarih bizim için köklü değişimlerin ve dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdir. Her şeyden önce II. Abdülhamit, Meşrutiyet, I. Dünya Savaşı ve işgaller ile Cumhuriyet Dönemlerini görmüş bir dergidir. Bu siyasî ve kültürel değişimler döneminde "şehir" bakışta da değişiklikler ortaya çıkmıştır. Her gelen yeni düzen, şehre yeni anlamlar yüklemiştir. Her rejim, ideoloji veya siyasî anlayış kendi şehrini kurmak istemiştir ki bu, onun aslında kimliğidir. Nasıl bir hayat yaşamak istiyoruz sorusuna göstereceğimiz en somut cevap kurduğumuz şehirler olacaktır.

Aslında bu üç ana dönemin (Mutlakîyet, Meşrutiyet, Cumhuriyet) ortak benzerliği modern ya da Batılı diyebileceğimiz şehirler kurmakta düğümlenmektedir. Öyle ki bu üç ana dönemin siyasî görüşleri ve kurmak istedikleri rejimler taban tabana zıt olsa da aslında şehre yükledikleri anlam boyutunun aynıdır: Avrupa modelinde modern bir şehir kurmak.

Şehirler Hakkında

Bu başlık altında incelenen yazılar iki gruba ayrılabilir. Birincisi hem görselleri (fotoğrafları ve gravürleri) hem de yazısı bulunanlar, ikincisi sadece küçük makale, seyahat notları vb. tarzındaki yazılar. Bunlardan ilk gruptakiler sayı ve hacim bakımından daha fazladır. Sanat tarihi açısından bakıldığında birinci gruptakiler, derginin ilk yayınlandığı yıllardan başlayarak eğilim, içerik, önemli veriler, noktalar ve bilgilerin verilisinde gösterilen özen bakımından gelişme kaydetmiştir.

Derginin ilk altı yedi yıl içinde şehir yazılarında ve görsellerin verilisinde daha çok şehrin genel manzarasını veya şehrin önemli mimarî yapılarını öne çıkaran bir eğilimi vardır. Görselleri tanıtan yazılarda, en çok şehrin coğrafi konumu, ulaşımı, ticareti ile idari durumlarının yanı sıra tarımsal üretimi, önemli binaların sayısı, demografik yapısı hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bu yazıların en önemli yönü şehrin önemli mimarî eserlerinin o günkü dökümünü vermesidir. Camilerden, kiliselere, okullardan medreselere, dükkânlardan hanelere kadar mimarî eserlerin sayısı belirlenebilmektedir.

Görseli ile beraber bu yazıları ele aldığımızda şehrin önemli mimarî yapılarının neler olduğunu, günümüze nelerin kaldığını, nelerin değişerek geldiğini anlamamızda yardımcı olmaktadır. Görselde ise şehrin tabii dokusu, büyüklüğü, mimarî eserlerin konumu, yapı tipolojisi, şehrin karşıdan veya üstten nasıl bir manzaraya sahip olduğu gibi önemli bilgiler sunmaktadır. Bu durum günümüzde gittikçe tek tipleşen, yerel özelliklerini kaybeden şehirlerin mimarî dokusu ile o döneme ait mahalli şehir dokusu ve mimarî tarzı açısından kıyas yapma imkânı sağlar. Gerek şehrin genel yapısından gerekse mimarî eserlerden nelerin kaybedildiğini, nelerin değiştiğini ve nelerin kaldığını, ortaya konulmasında yardımcı olur.

Hem görsel malzemelerde ve görseli olan yazılarda hem de sadece makale ve seyahat notları tarzındaki yazılarda değişmeyen tavır, şehirlerdeki yeni yapılaşmalarda ve imar faaliyetlerinde Avrupa modernliği temelindeki yenilenme sürecidir. Bu modernleşme süreci içinde yeni yolların ve caddelerin açılması, tren istasyonlarının inşası, yeni idarî, askerî vb. binaların yapılmasından sonra verilen bilgilerde en çok gözetilen, vurgulanan husus, yeni yapılanların güzelliğinden öte bu modernleşme süreci ve bu modernleşme sürecinin şehre kattığı yeni anlamdır. İnebolu'da yaptırılan mekteb-i ibtida ile hükümet konağının şehre ayrı bir ziynet verdiğini, şehre, yeni yapılan binalarla hem bir modernleşme amacı güdüldüğünü hem de bu eserlerin şehrin birer kimliği hâline geldiğini vurgulamaktadır. Burada belki şu yorumu yapmak yerinde olsa gerek. Osmanlı'da modernleşme hareketini yönetimin başlattığı bir gerçektir. XIX. yüzyılın sonuna gelindiğinde de aynı durum geçerliliğini korumaktadır. İşte burada modernleşmeyi mimarî ve şehircilik açısından topluma taşıyan iki kurum ortaya çıkmaktadır. Biri eğitim kurumları diğeri askeriyeye dâhil yönetim kurumları.

Osmanlı şehirlerinin sokak dokusu günümüz modern şehirlerinde olduğu gibi ızgara planlı değildir. Sokaklar şehrin topografyasına göre kıvrımlar hâlinde uzandığı gibi çıkmaz sokak da hayli fazladır. Şehrin sokak yapısı ağaç dalları gibi karmaşıktır. Yenileşme çabalarında yeni sokak ve caddeler açılırken “sokakların muntazam olması beldeye bir başkaca bir ziynet bahşeder” gibi ifadelerle yeni durumdaki memnuniyeti, eski durumdan hoşlanmamayı açığa çıkartır. Sivas için “âsâr-ı umran her tarafında gösteriyor. Ebniyeleri güzel, caddeleri geniş ve *usûl-ü hendese dairesinde* küşat edilmiş” ifadelerinden modernleşmeden duyulan memnuniyet hissedilmektedir.

Şehirler hakkında bilgi verilirken tarihî kent dokusunun sınırları, bazen değiştiği bazen de değiştirildiği için günümüze kadar ulaşmamış yer adları da geçmektedir. Böylelikle dergi bize, o şehirde yaşayan insanların yaşadıkları mekânı nasıl isimlendirdiklerini gösterir.

Osmanlı için özel bir anlamı olan Bursa, Edirne ve İstanbul gibi şehirler hakkında bilgi verilirken bu şehirlerin Osmanlı açısından önemi, tarihî kimliği, büyük mimarî yapıları ön plana çıkarılır. Bu şehirlerin birer kimliği hâline gelmiş mimarî yapılarını tarif ederken “mebani-i âliye ve mübareke”, “mebani-i âsâr-ı alîye” gibi tanımlara başvurulmaktadır. Bu tür tanımlamalar salt mimarî yapının büyüklüğünü ifade etmezler. Aynı zamanda bu tarzda eser yapan Osmanlıların “bir zamanlar büyük bir güç olduklarını ve sanatta ne derece yetkin bulduklarını” ifade eder. Bu tür tanımlamaları kullanırken geçmişte kalmış görkemli bir devrin insan zihnindeki hasretini açığa çıkarır. Geçmişe duyulan öykünme bu dönem için tekrar edilebilecek, aynısıyla

yaşanabilecek değildir. Dergiyi yayınlayanlar ve yazıları kaleme alanlar bunun farkındalar. Bu farkındalık olmasa zaten şehirlerde yapılan yukarıda da değinilen modernleşme sürecinden rahatsızlık duyulurdu. Bunun yanında ilk dönem şehir yazılarında mimarî eserlerin sanat tarihi açısından değerlendirilmesi yapılır.

Şüphesiz ki İstanbul'un Osmanlı şehirleri arasında apayrı bir yeri vardır. Zaten en fazla yazılı ve görsel malzeme İstanbul hakkındadır. Bunda belki malzemeye ve bilgiye ulaşmada kolaylık sözü konusu olmuştur; ancak Nevşehir'den bahsederken “haneler yekdiğerinin nezaretine hail ve mani olamaz. Manzara-i umumiyesi İstanbul'un Cihangir semtinin sahilden görünüşüne müşabihdir” ifadesiyle taşrayı İstanbul'a göre yorumlar.

Yazıların pek çoğunda “şehr-i cedit”, “âsâr-ı atîka”, “mebani-i kadime” gibi sanat tarihi açısından geliştirilip kullanılan bir terminoloji yer almaktadır.

Şehir ile ilgili yazılarda göze çarpan bir başka özellik de şehirlerin bazılarında bulunan tarihî yapılar hakkındaki yazılardır. Bu eserler için eğer Osmanlı öncesi dönemden kalmış ise birkaç istisnası olmakla birlikte – Anadolu Selçukluları, Roma, Yunan vb – “âsâr-ı atîka” tanımlaması tercih edilmektedir. Kimi yazılarda eserler hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bu tür görsellerin yazıları, hem tarihî geçmişi, hem de tarihî mekânı, bu mekânlardaki tarihî yapıları anlatırken sanat tarihi, arkeoloji açısından da önemli bilgiler ve veriler sunar. Buna en güzel örnek Bergama ve Baalbek hakkındaki yazılar gösterilebilir. Hatta Baalbek yazısında inşaatıyla ilgili bilgiler, Şems Mabedi hakkında değerlendirmeler bir arkeolog tavrı içinde anlatılmaktadır. Bu yazılar içinde bir diğer özellik de yapılardaki tarzın hangi döneme ait olduğundan vurgulanmış olmasıdır. Örneğin Rodos'ta şövalyelerden kalan evler hakkında bilgi verirken “haneler cephesinde eski şövalyelerin devrinden kalma birçok mermer oymalar görülüyor idi.” Buradan yavaş yavaş sanat tarihi terminolojisinin ve anlayışının derginin yazıları içinde yerleşmeye başladığını görebilmekteyiz. Bu konuyla ilgili Trablusşam bir başka açıdan ele alınmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla kadim şehirlerin tarihî özellikleri, medeniyete katkısı biraz da sanat tarihinin ilgi alanına girecek şekilde ele alınmaktadır.

Şehirlerin büyümesine paralel olarak surların yıktırılıp taşları başka binaların yapımında kullanılacaktır. Surların yıktırılarak şehrin büyümesi ve “surların dışındaki mahallerle” bütünleşmesi sağlanmak istenmiştir. Bu duruma en güzel örnek Yafa ve Sinop verilebilir. Fonksiyonu biten ve “herhangi bir sanat özelliği taşımadığı” düşünülen surlar böylece XIX. yüzyılda son kalanlarıyla beraber yok olmuş görünüyor. Ancak daha sonra surlar da tarihî önemi bulunan eserler olduğu kabul edilecek ki Antakya şehrinin surlarının yıkılması durdurulmuş, taşlarının başka inşaatlarda kullanımı yasaklanmıştır.

Dergi, yayınladığı görselleri elde ederken çeşitli yollardan faydalanmıştır. Derginin sahipleri ve çalışanları, okuyucuları, seyyahlar, yerel yöneticiler en çok görsel malzeme sunanların başında gelmektedir. Yayıncılar, özellikle yerel yöneticilerden ve okuyuculardan yazıhanesine bu tür fotoğrafları “tafsilât-ı mahalliyesi” ile birlikte gönderilmesini istemektedir. Bunun istenmesindeki amaç “şehir ve kasabaları ve onların âsâr-ı meşhuresini tanıtmak istenmesi”dir. *Servet-i Fünûn* bir edebiyat dergisi de olsa, bu derginin en önemli özelliklerinden biri, işte bu meşhur eserleri

yayınlamak ve elinden geldiği kadar bu eserleri insanlara tanıtmaktaki azmi ve bilincidir. Bazen gönderilen fotoğraflardan bilgi çıkmayınca gönderen kişiye serzenişte bulunmaktadır.

Yazıların bazılarında genel bir şehir estetiğine olan merakın varlığı hissedilmektedir. Yazarlar bu tür değerlendirmelerde “hanelerin boyalı olup olmadığı, bunun şehre letafet ve zarafet katıp katmadığı” hakkında kendi fikrini serdedir. Yani bir şehircilik ve şehre ait bir estetik görüntü endişesi taşır. Böyle bir endişenin olması gerektiğini ifade eder. Örnek olarak Büyükada için “gayet güzel köşkler, muntazam surette tarh edilmiş bahçeler içindeki sayfiyeler adaya ziynet verir.” ifadelerinde olduğu gibi şehrin güzelliğini öne çıkaran bilgiler vermektedir. Midilli’den bahsederken “şehrin manzara-i umumiyesi beyaz bir renk irae eyler ki asıl letafet şu hâl teşkil eder.” Renklerin uyumuyla şehrin genel manzarası, kent dokusu görenleri etkileyici bir manzara oluşturmuştur.

Kimi yazılarda şehrin mimarî yapılarında kullanılan malzemenin nereden nasıl temin edildiği hakkında kısa bilgiler de vardır.

Şehre yeni bir kimlik kazandıracak anıtsal mimarî eserlerin yaptırması, karşımıza çıkan sık bir olgudur. Örneğin “Şam’da yapılan yeni cadde” ile ilgili bilgiler verilirken “Şam Belediyesi şehre girer girmez yolcuların enzar-ı dikkatine hoş görünecek ve medhalin letafetiyle mütenasip düşecek surette bir daire inşa etmiş ve bu daireden Dilijans Kumpanyası Köprüsü’ne kadar yeni ve güzel cadde açtırmıştır.” Tasviri yapılan bu fotoğrafa baktığımızda oldukça geniş bir cadde, iki tarafında muntazam dikilmiş ağaçlar, solda bir binayla verilmek istenen mesaj örtüşür. Şüphesiz ki burada Avrupa şehirlerine bir öykünme söz konusudur. Bu öykünme şehirlerle ilgili bütün modernleşme çabalarında geçerlidir. Aynı durum Selanik’te açılan “Hamidiye Caddesi” için de söz konusudur. Burada şehircilikle ilgili bir diğer husus da II. Abdülhamit, yaptırdığı yeni caddelere, okullara, karakollara, hastanelere vs. kendi adını vermesidir. Belki de Osmanlı imparatorluğu’nda hükümdar ismi ile anılan en çok yapı ve mekân II. Abdülhamit’e ait olsa gerek.

Şam Hamidiye Caddesi
Servet-i Fünûn Dergisi,
Sayı 186, Sayfa 49, 60.

Servet-i Fünûn’u çıkaran Ahmet İhsan ile II. Abdülhamit siyasi görüş bakımından bir birlerinden oldukça farklıdır. Ancak II. Abdülhamit’in Osmanlı şehirlerinde yaptığı modernleşme çabaları, yeni yapılan binalar *Servet-i Fünûncular* için de ulaşılması gereken medeniyete – Avrupa Medeniyeti- yaklaştıran bir faaliyet olduğu için derginin sahipleri tarafından da övülmektedir. Burada şu düşünülebilir: II. Abdülhamit’in baskısından dolayı böyle söyleyip yazıyorlar. Bu durumda unutulmaması gereken olgu, eğer öyleyse niçin görmezden gelerek yayınlamama

yolunu seçmediler? II. Abdülhamit'in bu modernleşmeci tavrı ile Servet-i Fünûncular arasında -pek tabii diğer modernleşme yanlısı olanlar için de - ortak bir payda oluşturmaktadır.

II. Abdülhamit'in yaptırdığı yeni caddeler ve yapıların fotoğraflarının yanında "saye-i mamuriyetvaye-i hazret-i hilafetpenahi, eazım-ı âsâr-ı hazret-i hilafetpenahi, saye-i terakkiyât vaye-i hazret-i hilafetpenahi'de" gibi övücü sözler yer almaktadır. Bu tür ifadeler devrin genel özelliği olup hangi padişah olsa onun için de kullanılırdı. Ancak burada dikkat çeken husus padişahın özellikle halife unvanı ile imar edici, terakkیاتçı, büyük eser yapıcı gibi özelliklerini öne çıkarmasıdır. Meşrutiyet sonrası göze çarpan ilk husus modernleşme yolunda atılan adımlar övülmeye devam ederken yaptırılan yeni binaların ve açılan yeni caddelerin anlatımında padişahı öven unvanların yavaş yavaş kalkmasıdır. Şehirlerin genel manzaraları hakkında verilen bilgiler ve üslup hemen hemen aynı anlayış doğrultusunda devam etmektedir. Beyoğlu Altıncı Daire Caddesi ile Tatavla Caddesi'nin "tevsî ve tesviyesi" bir "âsâr-ı umran" meselesi olarak görülmektedir.

Tarihî önemi haiz binaların etrafının açılması ve geniş meydanlar içinde alınması önemli bir gelişmedir. Bilhassa İstanbul Sultanahmet Meydanı için yapılan çalışmalar buna güzel bir örnek teşkil eder.

II. Meşrutiyet döneminde siyasî fikir akımlarından en moda olanları Osmanlılık ve Türkçülüktü. Derginin yazılarında Osmanlılıkta özdeşleşmeye başlayan bir Türkçülük fikrinin izlerine rastlarız. Türkçülük etkisiyle Osmanlılık, Osmanlı sanat anlayışı yerleşmeye başlamıştır. Bu durum özellikle mimarî eserler için daha belirgindir. Avusturya ve Almanya'ya giden bir Osmanlı heyetinin Sigetvar'daki Kanuni Sultan Süleyman Türbesi'ni ziyaretlerinde Osmanlılık-Türklük örtüşmesi açıkça ortaya çıkmaktadır.

Meşrutiyet'in getirdiği hürriyet havası kısa sürmüş ve imparatorluk kendini 1911'den itibaren savaşların, işgallerin, toprak kaybedişlerin içinde bulmuştur. Kaybettiği şehirlerin fotoğrafları tarihe not düşmek için dergide yayınlanmaya başlanacaktır. Bu durum I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sürmüştür. Bu fotoğraflarda sanat tarihi ile ilgili bir yazı yoktur. Sadece kaybetmenin getirdiği bir hüznü vardır.

Mütareke yıllarında dergi yayınlarına ara vermek durumunda kalmıştır. 1920'lerden sonraki yayınlarında şehirlerle ilgili yazılar daha çok şehirlerin genel manzaraları hakkındadır.

Kurtuluş Savaşı bittikten ve Cumhuriyet ilân edildikten sonra hızlı bir Batılılaşma etkisi, hayatın her alanında görüldüğü gibi şehirlerde de görülür. Şehirlerdeki bu Batılılaşma süreci yukarıda da değinildiği gibidir. Başlayan süreç daha da hızlanmıştır.

Derginin ilk sayılarında başkent olduğu için İstanbul ile ilgili yazılar çoğunluktadır. Cumhuriyetin ilânından itibaren Ankara ile ilgili yazılar ve görseller daha fazladır. İstanbul'a ait yazılar daha çok inşa edilmiş eserleri işlerken Ankara'ya ait olanlar ise "yapılmakta" olanları işler.

Yeni Türk Devleti Ankara'yı kendine merkez seçtikten sonra, burayı bir "başkent" olarak tekrar ele almış, bir başkente yaraşır özellikleri taşıyacak biçimde kurgulamıştır. Şehrin planlarını

yaparken yeni açılan ve ızgara plânlı geniş cadde ve yollar onu Avrupa şehirlerine benzetme amacındadır. Sadece bununla kalmamış sivil konuttan resmi dairelerle donatmaya çalıştığı bu şehri tipik bir Orta Anadolu şehri özelliğinden bambaşka bir şehre dönüştürmüştür. Ankara'nın bu değişim ve dönüşümü için Avrupa'dan pek çok mühendis getirilmiştir. Bunun için "en asri bir planını hazırlamak üzere davet olunan muhtelif Avrupa şehri mütehasıslarının hazırladıkları projelerden devletçe kabul edilen yeni plan Ker (Her) Jansen'in eseridir." Jansen Ankara'yı planlamıştır.

Yeni yapılan Ankara bu hâliyle Türkiye'ye örnek olacaktır. Osmanlı için Bursa, Edirne, İstanbul nasıl örnek bir şehirler oluşturmuş ise bu yeni Ankara şimdi Türkiye ve Anadolu için bir örnek şehir olacaktır. "Yeni Ankara'yı Cumhuriyet kurmuştur. Türk istiklal ve inkılâp hareketlerinin yayım merkezi olan Ankara, Cumhuriyet Hükümetinin merkezi olduktan sonra Türk idare ve azminin az zamanda yapıcılık örneğinde nelere muktedir olduğunu göstermiştir." Modernleşmenin getirdiği nimetler bütün medeni insanlar için lazımdır ve bunları hak etmektedir. "Medeni insanlar için lazım olan bütün şartları haiz modern bir şehir yapmak savaşı on sene içinde bile bize zevk ve gurur verecek eser meydana getirmiştir." Ankara bu hâliyle bir gurur abidesi gibidir. Bir azmin ve amacın cisimleşmiş şeklidir. Cumhuriyeti kuran bu insanlar Ankara'yı da yeniden kurarken "ne yaptıklarının" farkındadırlar. Yeni Ankara yapılan inkılâp hareketlerinin cisimleşmiş hâlidir.

İstanbul, fetihten sonra Osmanlı egemenliğinde bir Türk şehrine dönüşmeye başlamış ve yaklaşık yüz yıl içinde iskânla özellikle külliyelerle bu kimliğini tam olarak kazanmıştır. Tıpkı daha önceki Bursa ve Edirne şehirlerinde olduğu gibi. İstanbul'un Türk kimliği Cumhuriyetten sonra bile elbette geçerli olacaktır. Yaşar Nabi'nin "İstanbul Sayfiyeleri ve Boğaziçi" adlı yazısında "Adaları Güzelleştirme Cemiyeti" adlı ve adaların mimarî özelliğini korumayı kendine amaç edinen derneğin kurulması bahsinde asıl koruması gerekli olan yerin Boğaziçi olduğunu söyler. Boğaziçi'ni tarif ederken "Türk İstanbul'un Türk tarihi ve sanatının izbeleriyle baştanbaşa dolu olan Türk Boğaziçi'ni bırakarak Türklükten hemen hemen hiçbir iz taşımayan Adaların imar işine başlamak" ifadeleriyle Türk sanatına ve mimarisine vurgu yapmaktadır. Burada bir diğer husus da Boğaziçi'ni koruma endişesidir. Yalılarının yok olması, boğaz kenarının kömür deposu olarak kullanılması, boğaza hiç uymayan beton yapıların yapılması, yalılarının çinko saçlarla kaplanması çözülmesi gereken sorunlardır.

Genç Cumhuriyetle beraber Türklük/Türkçülük fikri iyice yerleşirken Meşrutiyet Devrindeki çelimsiz ve çekingen Türk sanatı fikri iyice kendine yer edinmiştir. Dolayısıyla geçmiş döneme ait mimarî eserleri değerlendirirken Türklük vurgusu ön plana çıkacaktır.

Bu dönemin bir diğer özelliği de tarihi eserleri bünyesinde barındıran şehirlerde, bu eserlerin, şehrin kimliğindeki yerinin korunmaya başlanmasıdır. Yazarlar, ister Türk eseri ister gayri Türk dönemlerden, bu eserlerin şehre kattığı anlamın farkındadırlar ki henüz turistik bir kaygı, para kazanma amacı, ülke tanıtma gayesi yoktur.

Eski mimarî malzemeler bu dönem için artık gereksizdir ve zamanın dışında kalmıştır. Afyon'da yapılan "yepyeni beton binalar, askerî kulübü ve bahçesi ile giderek modern bir şehir

olmaktadır” açıklaması bunun en iyi göstergelerindedir. Ahşap veya kerpiç zamanının dışında kalmış görülüyor. Benzer durum Elazığ ve Diyarbakır yazılarında da vardır.

Bu modernleşme süreci eski başkentlerden İstanbul ve Bursa hariç değildir. Gerek İstanbul ve gerekse Bursa bu modernleşmeden yararlanacaktır. En azından dergide ifade edildiği kadarıyla “daha mükemmel bir şekilde imar edilen Bursamız, dünküne hiç benzemeyecek derecede güzel ve mamur bir hâldedir” ifadeleriyle kendinde bulur.

Cumhuriyet Dönemi, Türk toplumuna Türklük şuurunu yerleştirmede başarılı olmuştur. Bu şuur şehirlere de yansiyarak Anadolu’daki şehirlerin Türklük özellikleri daha ön plana çıkarılmıştır. Türk kültürü mirasını sahiplenmekte kendini daha cesur görmektedir. Örneğin Tokat için “Tokat zaman ve sanatın eliyle işlene işlene güzide bir eser hâline gelmiş, zengin, kıymetli bir şehirdir... Şehre bugünkü bediiliği veren Selçuk ve Osmanlı zevk-i medenîsidir”.

Görseller

Görsel kelimesi gravür ve fotoğrafı tek kelimedeki ifade etmek için tercih edildi. Burada hem kısa ya da uzun açıklama yazıları olan, hem de herhangi bir yazısı bulunmayan görselleri incelendi. Yazıları bulunanlarla bulunmayanlar arasında ayrı bir gruplamayı ve değerlendirmeyi gerektirecek pek bir fark yoktur.

Görsellerin, şehri yansıtırken pitoresk bir tarzda, romantik çağrışımlar yapacak biçimde olanları olduğu gibi şehrin o günkü vaziyetini, hâlini “belgeleme” özelliğine sahip olanları da vardır. Bu ikinci grup çok daha fazladır. Belgeleme amacı güdenlerde asıl maksat okuyucuya “görsel”den yola çıkarak şehir hakkında “bu şehrin genel görünüşü böyleymiş” diyebilecek bir intiba uyandırmaktır. Şehrin genel görüntüsü hakkında bilgi sahibi olmasını sağlamaktır. Günümüzden baktığımızda bizim için bu görsellerin büyük bir arşiv değeri taşıdığı su götürmez bir gerçektir. Şehrin – verildiği ölçüde – mimarî dokusu, topoğrafik özelliği hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlar.

İzmir Kordonboyu (1891)
Servet-i Fünûn Dergisi, Sayı 1, Sayfa 3.

İzmir Kordonboyu (1928)
Servet-i Fünûn Dergisi, Sayı 1671, Sayfa 229.

Görsellerin kimisi şehrin genel manzarasını kimisi şehrin bir bölümünü kimisi ise şehrin önemli bir mimarî yapısını merkeze alarak bu mimarî yapının içinde bulunduğu mekânı yansıtır.

Trablusgarp'tan Sana'ya, Kahire'den Kudüse, Halep'ten Van'a, Trabzon'dan Edirne'ye, Selanik'ten İškodra'ya kadar pek çok şehir hakkında görseller bulunmaktadır. Coğrafya ve iklim şartlarının şehirler ve binalar üzerindeki etkisini izleyebildiğimiz dergideki görseller, yerel mimarînin dokusu, mekânın kullanımı hakkında az çok fikir sahibi olunmasını sağlar.

Şehir görsellerinin kimisi seyahat gezilerinden derlemedir. Özellikle derginin sahibi Ahmet İhsan ile dergi muhabirlerinin seyahatlerinden derlenen görseller oldukça bir yekûn oluşturur. Anadolu, Filistin, Mısır, Irak seyahatlerinden derlenen çok sayıda görsel derlenip yayınlanmıştır.

Savaş, işgal, toprak kaybı, bazen kaybedilen toprakların geri alması dolayısıyla da görseller yer almaktadır. Bu görsellerden “elden çıkan memleketlerimiz” notuyla, I. Dünya Savaşı'nda kaybedilen şehirlerimiz için ayrı bir yayın oluşturulmuştur. Bazen de bunun tam tersine, Rusya'nın I. Dünya Savaşı'ndan çekilmesi üzerine, Doğu Karadeniz ile Doğu Anadolu'nun kurtulmasıyla adı geçen bölgelerin şehirlerinden görseller yer almıştır.

Az da olsa doğal afetlere maruz kalan şehirler hakkında görseller yer almaktadır. Bunlar daha çok “haber” maksatlı görsellerdir. Örneğin Adana ve Erzurum Hasankale gibi haber içerikli görsellerde “sanat tarihi” notu olarak kabul edebileceğimiz her hangi bir bilgi verilmemiştir. Zaten haber vermenin mantığı da bunun gerektirmektedir. Sadece görselinde herhangi bir mimarî eser ya da şehir yer almışsa, görüntüye girmişse sanat tarihinden söz edebilir. Buna örnek olarak Van ve Bitlis gösterilebilir.

Dergide kısa dönem süren bir fotoğraf etkinliği vardır. “enstantane fotoğraf” amacıyla çekilen pek çok şehrin fotoğrafları dergide yayınlanmıştır. Bu gurubun içinde yayınlan fotoğraflar daha çok günümüzde Marmara bölgesi olarak tanımlanan coğrafyadaki şehirlere aittir.

Görsellerin bir diğer önemli tarafı şehre ait, günümüze kadar gelen gelişmelerin ve değişmelerin, kaybolmaların ve iyileşmelerin, korunabilenlerin neler olduğunu tespit edilmesine imkân tanınmasıdır. Kültürel değişimler elbette ki insanların yaşadıkları iç ve dış mekân etkilenecektir. Görseller, yeni yapılan yolların, konutların, istasyonların, yönetim binalarının vb. şehri zamanla nasıl şekillendirdiğini, yeni kimliğini nasıl kazandırdığını ortaya koymakta yardımcı olmaktadır.

Kimi görseller, şehir meydanları ya da önemli mekânları anlatır. Bu meydan ve mekânların kendi zamanlarındaki durumu, kullanımı, meydana önemli eserleri, bunların günümüze gelenleri ve gelemeyenleri bu görseller vasıtasıyla öğrenilmiş olur.

Derginin ilk döneminde (II. Abdülhamit zamanında) hem şehir hem de mimarî eserlerle ilgili görsellerin açıklamalarında “kâriin enzarına arz etmek” ifadesi yer almaktadır. Dergi bu görselleri yayınlamaktaki amacını ve “ne yaptığını” bilmektedir. Bahse konu görseller öyle rastgele seçilmemiştir veya dergideki boşluğu doldurmak için yayınlanmamıştır. Yayınladığı görseller ki genelde yapılan ya da meydana getirilen “yeni bir şey” olduğu zaman yayınlanmıştır ve bundan dolayı mesaj yüklüdür.

Derginin bu ilk dönem dediğimiz devrinde İstanbul ile ilgili yayınladığı fotoğraflar, II. Abdülhamit'in "ser fotoğrafı" olan Abdullah Biraderlerden alınmıştır veya Abdullah Biraderler tarafından hediye edilmiştir. Abdullah Biraderlerden temin edilen fotoğraflarda romantik bir belgeleme tavrı hâkimdir. İstanbul'daki sarayları veya şehir meydanlarını gösteren resimlerde hem belgeleme, hem bir estetik kaygı hem de bir duygu yoğunluğu ilk başta göze çarpan unsurlardır.

Cumhuriyetin Ankara'yı "kendine layık, kendi ülküsüne hizmet eder ve kendi idealiyle tecessüm eden" bir şehir hâline getirmek için yaptığı çalışmaları çok ayrıntılı bir biçimde verir. Ankara'yı sıradan bir Orta Anadolu şehriden çıkararak kendi arzusu hedefinde yeni kimliğini kazandırmak için yapılan yollar, dik caddeler, parklar, devlet binaları, bunların projeleri hakkında oldukça ayrıntılı, bizim için mükemmel arşiv değerinde belgeler sunar.

Doğal güzelliklere sahip şehir resimlerde "letafet", "tabii letafet" ifadesi ön plana çıkarılarak sunulmuştur. Görsellere baktığımızda şehrin coğrafyasıyla bütünleşmesi ve muhakkak ki yeşilliğin ve suyun bulunduğu şehirler dikkatten kaçmıyor. Çünkü yukarıdaki tanımlamaları bu özellikleri taşıyan şehirler hakkında daha çok kullanıyor.

Osmanlı şehirlerinde genelde topografyaya çok müdahale edilmez. Ancak XIX. yüzyılın sonunda özellikle demiryollarının yapılması, demiryolları üzerinde istasyon binalarının inşası, şehir içinden geçen derelerin ıslah edilmesi ve yeni caddelerin açılmasıyla topografyaya müdahaleler başlar. Günümüze yaklaştıkça bu müdahaleler mimarının de büyümesiyle doğru orantılı bir biçimde artacaktır.

Şehir meydanlarının ve büyük caddelerin görsellerinden yola çıkarak, bu mekânların günlük hayatta ne ifade ettiğini, nasıl kullanıldığını görülebilir. Şehrin, toplumsal hayatta geniş cadde ve meydanlara olan ihtiyacını nasıl giderdiğini anlaşılmaktadır. Meydan ve caddelerin bir önceki başlıkta denildiği üzere tarihî kimliğini, etrafındaki tarihi mirası koruyarak ve eserleri bugünün yaşantısına katarak toplumsal hayatta yer edinmesini sağlamak amacı güdülmektedir. Derginin bu türden görsel malzeme içermesi dergiyi yayınlayanların idealindeki modernleşme ve tarihi mekânın mirasına sahip çıkma ülküsü olduğunu göstermektedir. Özellikle Sultanahmet Meydanı hakkındaki yayınlarında Roma, Bizans ve Türk eserlerinin bu meydanın kimliğini oluşturmasında ve bu kimliğin ve anlamın korunmasında özen gösterilmesi gerektiği inancı taşımaktadır. Türkiye'deki aydınlar ve yöneticiler arasında yavaş yavaş "âsâr-ı kadime" anlayışı gelişmiştir.

Şehirlerin görselleri hakkındaki açıklamaları mesaj ile aynı doğrultudadır. Yani genel olarak sunulan şehir manzarasıyla açıklamasında verilen bilgi ve "kadraj"a giren manzara veya eser hakkındaki ifadeler bir birini bütünler niteliktedir.

Derginin yayınlandığı yıllarda günümüzdeki gibi bir turizm ve turistik tanıtım yoktur. Ancak kimi şehirlerin tanıtımında günümüzde ifade ettiği bir şekilde "turistik" denilebilecek nitelik taşıdığı görülmektedir. Mesela Rodos Adası için yapılan sayfa düzeninde beş tane fotoğraf yer almaktadır. Bunlardan üç tanesi üst üste yerleştirilirken kalan ikisi bu üçlü grubun sağına ve soluna çapraz yerleştirilerek değişik bir sunum oluşturulmuştur. Böylece Rodos hakkında verilen bilgi ile sayfa-fotoğraf düzeni hem intiba hem de anlam olarak örtüşürülmüştür.

Şehirler hakkındaki görsellerden yola çıkmak şehrin genişlediği yeni sahaların nereler olduğunu öğrenilmesinde yardımcı olur. Özellikle derginin yayınlandığı XIX. yüzyılın sonlarında büyümeye başlayan Selanik, İzmir, Samsun, Beyrut gibi şehirlerin yayılma alanlarını çok rahat bir biçimde gözler önüne serer.

XIX. ve XX. yüzyıllarda şehirlerin ayrılmaz sosyal bir parçası hâline gelecek olan park ve “bahçe”ler de derginin görselleri arasında yer almaktadır. “Park” kelimesi derginin ilk yayınlanan yıllarında değil daha çok Cumhuriyet döneminde kullanılmaktadır. İlk dönem “bahçe”den kastedilen anlam bizim günümüzde “park” dediğimiz mekân ile aynıdır. Bu bahçelerin tanziminde Avrupa etkisi muhakkaktır. Avrupa etkisi cumhuriyet sonrasında da geçerli olacaktır. Bilhassa Midilli, İşkodra, Erzurum, Cumhuriyet sonrası Ankara, Hilal-i Ahmer (Kızılay), Erzincan park ve bahçeleri bu duruma güzel örnekler içerir.

Sayısı az da olsa ilk dönem görsellerinin bazıları şehrayinler, kutlamalar, resm-i geçitlerle ilgili konulardan seçilmiştir. Bunlar yukarıda bahsettiğimiz amaçları içermezler ancak günümüz açısından bakıldığında birer arşiv değeri vardır.

Kimi şehir fotoğrafları daha sonra o şehirle ilgili bir gelişme olması hâlinde tekrar tekrar yayınlanmıştır. Öyle ki bazen ilk yayınlanan fotoğraf ile en son yayınlanan fotoğraf arasında yaklaşık otuz yıllık zaman farkı olabilmektedir. Dergi fotoğraflarını bir arşiv gibi kullanmıştır. Adana, İşkodra, Trabzon, Konya vb. şehirlerin fotoğraflarında bu durum açıkça görülmektedir.

Avrupa tarzındaki şehirleşme hem mimarî tarz hem planlama ile şehirlerimiz gittikçe birbirinin kopyası hâline gelecek ve geleneksel mimarî ile yerel mimarî özellikler yavaş yavaş ortadan kalkacaktır.

Sonuç

Derginin yayın hayatını sürdürdüğü yaklaşık elli yıllık dönem Türkiye'nin en büyük değişim ve dönüşümlerin yaşandığı senelere karşılık gelmektedir. Üç önemli siyasî dönemin I. Abdülhamit, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerine şahit olan dergi, genelde etliye sütlüye dokunmayan bir edebiyat dergisi olsa da şehirciliğimiz ve ona yüklediğimiz anlamın, temsiliyetin bir göstergesi olarak karşımıza çıkar. Her ne suretle ya da amaçla yayınlanmış olursa olsun bu üç ana siyasî dönemin şehre bakışı aynıdır: Avrupa modelinde modern bir şehir oluşturmak. Ancak dikkati çeken şudur ki yeni bir şehir kurmak yerine var olanı dönüştürmek her üç dönem için şaşırtıcı bir biçimde ortak noktayı oluşturmaktadır.

Şehirlere inşa edilen mimarî yapı salt bir mimarî eser değil aynı zamanda şehre yeni bir kimlik katmanın, var olan rejimin kendini halka somut bir varlık olarak göstermenin, devletin şanını ortaya koymanın bir yöntemi olarak seçilmiştir.

Türk aydınlarının var olanı, tarihî kimlik taşıyan eserleri şehre kattığı anlam ve değer üzerinde kafa yormaya başladığının izlerine en azından derginin yayın ilkeleri ve idealleri doğrultusunda

sezilebilmektedir. Bilhassa Cumhuriyet Döneminde şehirlerdeki Türk eserleri milliyetçiliğin somut bir kimliği olarak takdim edilmektedir.

Servet-i Fünûn dergisini yayınladığı şehirlere ait görseller kalanlarıyla, kaybolanlarıyla ve değişerek gelenleriyle günümüz için büyük bir arşiv değeri taşımaktadır.

II. Abdülhamit, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerindeki modernleşme hareketlerini ve şehirlerin Avrupa tarzındaki modernleşmesini alkışlayan dergi, Cumhuriyet Döneminde şehirlerin gelişmesine bağlı olarak eski eserlerin yok edilmesine karşı çıkmıştır. Modernleşmede siyasî idare ile birleşen dergi eski eserlerin tahribinde karşı duruşunu sergilemiştir.

Kaynaklar

PARLAR, Gündegöl; “*Servet-i Fünûn*’da Sanat Yazıları”, *Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri 4-7 Kasım 1997*, C. 3, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1997.

“*Servet-i Fünûn*”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. 7, Dergâh Yayınları, İstanbul 1990.

TOKGÖZ, Ahmet İhsan, *Matbuat Hatıralarım*, (haz. Alpay Kabacalı), İletişim Yayınları, İstanbul 1993.